

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

De Vereniging van Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. Vrienden van Sonsbeek ondersteunt Bezoekerscentrum Sonsbeek financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar:

voor particulieren € 13,50, voor verenigingen € 35 en voor bedrijven € 50; Bankrekeningnummer: 40 63 33 505 t.n.v. Vrienden van Sonsbeek. ANBI: de Vereniging is door de fiscus erkend als culturele 'Algemeen Nut Beogende Instelling', wat inhoudt dat donaties met de factor 1,25 voor de fiscale aftrek mogen worden vermenigvuldigd.

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek:

Edzard Gelderman (voorzitter) tel. 443 14 57, Luuk Broer (secretaris) tel. 442 49 56, Theo Bussink (penningmeester/ledenadm.) tel. 443 14 02, Loes Prakke (promotie) tel. 443 34 95, Tjada van den Eelaart-de Sitter (schouw/website) tel. 445 50 98, Koos de Vos (educatie/Groenforum) tel. 363 49 71, Gerard Nijhuis (parkgidsen) tel. 339 08 00. Adviseurs: Joop Morsink (historie), Jeroen Glissenaar (gemeentelijk parkbeheer), Jeroen Voskuilen (Bezoekerscentrum).

Ledenadministratie:

Vereniging Vrienden van Sonsbeek, per adres Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem, Telefoon: 445 06 60, Email: info@parksonsbeek.nl
Website: www.parksonsbeek.nl

De Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek wil bezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem. Dit gebeurt door het organiseren van tentoonstellingen, excursies en evenementen. Het bezoekerscentrum levert informatie over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en het is een goed startpunt bij een bezoek aan de parken. Website: www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek:

Leo van der Meer (voorzitter), vacature (secretaris), Leon Tjakkes (penningmeester), Willem Hoeffnagel, Anne Marie van Lanen, Ton Jansen.

Foto voorpagina:

De groep rode beuken op het gazon van Zypendaal. De bomen staan in een kring van ooit zes of zeven beuken. Nu zijn het er vijf, waarvan vier oude. Het zijn waarschijnlijk zaailingen van één boom. Binnen de cirkel hebben de kronen door te weinig licht geen blad gevormd waardoor het lijkt of de groep uit één boom bestaat. In Sonsbeek staan nog vier andere boomcirkels: op de Apostelenberg, op het Amorsrond en rond de Ronde Weide.

Cultuurhistorie

Terwijl ik werk aan een beschouwing waarom beoefenen van cultuurhistorie bevredigender is dan toekomstverkenning komt mijn vrouw binnenstormen: "Een gehakkelde aurelia in de tuin. Kom gauw kijken!" De vlinder bleef een uur en bezocht vele bloemen. Foto's zijn het bewijs. Dan maar geen tekst. (LB)

PARK ZYPENDAAL

Door Veluwe en Sonsbeekpark omgeven
Ligt met het huis als hart van het verhaal
Een organisme als een bruisend leven:
Het landschapspark geheten Zypendaal

De wandelaar onthaalt men hier royaal
Hem wordt hier een geschiedenis verteld
In paden en bosschages, theatraal
Gecomponeerd, effectvol opgesteld

De eeuwenoude bomen ruisen voort
Ze fluisteren een haast vergeten woord
Het laat de waterspiegels even beven

Wanneer de zon zich in de ochtend meldt
Verschijnt het raadsel dat hier ongestoord
Al eeuwenlang gezien wordt en gehoord

Cees van der Pluijm
parkdichter

Napoleon, Van Heeckeren en Arnhem

Veldtochten en boerderijen

Grootgrondbezitter H.J.C.J. baron van Heeckeren ontwikkelde park Sonsbeek, zoals we dat grotendeels nu nog kennen, als onderdeel van zijn landgoederen. Maar wat deed hij vóór hij Sonsbeek kocht? Waar kwam hij vandaan? Waarom werden twaalf boerderijen die hij op latere leeftijd liet bouwen, waarvan drie in Arnhem, vernoemd naar veldtochten van Napoleon? Dit najaar is het tweehonderd jaar geleden dat de macht van keizer Napoleon I werd gebroken.

*Vroeg portret van H.J.C.J. baron van Heeckeren, in militair uniform, met Franse epauletten.
Bron: Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie.*

Zoals veel adellijke zonen in de 18e eeuw is Hendrik Jacob Carel Johan baron van Heeckeren van Enghuizen (1785, Zutphen) voorbestemd voor een militaire loopbaan. Vader Evert Frederik baron van Heeckeren, heer van Enghuizen en Beurse, Beverweerd en Odijck is zelf vier jaar militair geweest in dienst van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Daarna landheer en bestuurder: lid van de Ridderschap van Zutphen, lid van de Staten van Gelderland en gedeputeerde naar de Staten Generaal. Tijdens de Franse bezetting gaat de Bataafse Republiek aan hem voorbij. Vanaf 1806, in het Koninkrijk Holland onder koning Lodewijk Napoleon, mogen de adel en de oude regenten maatschappelijk weer meedoen en E.F. baron Van Heeckeren wordt benoemd tot lid van de Raad van State. Onder koning Willem I wordt hij, als lid van de Ridderschap van Gelderland, weer lid van Provinciale Staten van Gelderland en vanaf 1816 tot zijn dood lid van de 1e Kamer.

Negen jaar oud gaat zoon H.J.C.J. naar de militieschool in Zutphen en met veertien jaar naar de Militaire Academie van Berlijn. In het Pruisische leger neemt hij in 1806 deel aan de slag bij Jena waar de Pruisen verslagen worden door Napoleon. Van Heeckeren vertrekt naar het Koninkrijk Holland waar hij als huzaar wordt ingelijfd bij het Franse leger. Zie (1), mijn belangrijkste bron.

Naar Rusland en terug

Als lid van de Franse 'Grande Armée' neemt H.J.C.J. in 1812 deel aan in de Russische veldtocht. In juni trekt het leger van Napoleon met een leger van 600.000 man Rusland binnen. Drie maanden later verslaat Napoleon het Russische leger bij Borodino en de weg naar Moskou ligt open. Als het Franse leger de stad binnentrekt zijn de inwoners naar het platteland gevlucht. Na vijf weken niks doen begint in oktober de Franse terugtocht. De aanvoerlijnen zijn te lang en de Fransen willen voor de winter het land uit zijn. Vanaf nu zijn de rollen omgekeerd: de Russen vallen het gedemoraliseerde, terugtrekkende Franse leger aan. In november verliest het Napoleontische leger de slag bij de rivier de Beresina en de Russische winter valt in. Volgens Tolstoj, in zijn beroemde roman 'Oorlog en Vrede', bereikt slechts 1% van het Franse leger uiteindelijk de Poolse grens. Historisch meer verantwoorde bronnen houden het op 20% terugkerende militairen. Ook dan blijft het de grootste ramp ooit. Het jaar daarop probeert Napoleon zijn macht in Duitsland te herstellen, maar hij verliest in oktober 1813 de Volkerenslag bij Leipzig van de coalitie van Rusland, Pruisen, Zweden en Oostenrijk. Napoleon trekt terug naar Frankrijk, wordt ten slotte geheel verslagen. De keizer doet op 6 april 1814 in Parijs afstand van zijn troon.

Tot dat moment neemt H.J.C.J. deel aan de veldtochten van Napoleon, maar nu is hij op slag werkloos. Ondanks diverse onderscheidingen is zijn militaire loopbaan blijven steken, hij heeft al vijf jaar de rang van kapitein, als ritmeester bij de huzaren. Na enkele maanden treuzelen verlaat hij Parijs om in Holland opnieuw dienst te nemen in het leger. In december 1814 wordt hij - dankzij zijn invloedrijke vader - door de latere koning Willem I bevorderd tot majoor en benoemd tot adjudant aan het hof in Den Haag en Brussel.

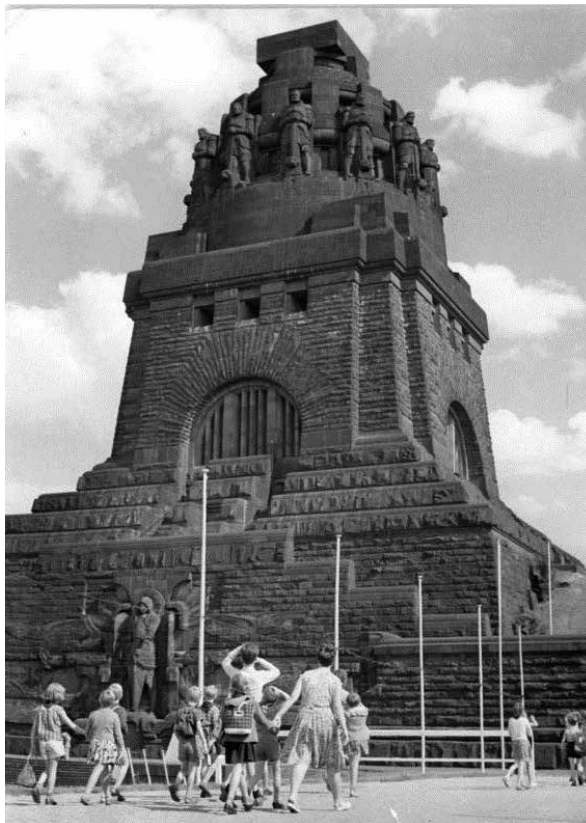
Grootgrondbezitter

Als adjudant van de ondernemende koning zal H.J.C.J. niet armer geworden zijn. Maar in 1816 wordt hij ineens een vermogend man door zijn huwelijk met Elisabeth Williams Hope, de erfgename van de Engelse bankiersfamilie Hope. In 1820 overlijdt zijn rijke schoonmoeder en in 1821 koopt hij voor 210.000 gulden het Arnhemse landgoed Sonsbeek van Theodorus baron De Smeth om er te gaan wonen met zijn dan nog niet voltooide gezin. Als zijn vader in 1831 sterft wordt H.J.C.J. heer van Enghuizen, het familielandgoed bij Hummelo (nu gemeente Bronckhorst), het landgoed Beverweerd bij Werkhoven (nu gemeente

Bunnik), afkomstig van de familie van zijn moeder, en andere familiebezittingen. Hij heeft dan drie landgoederen die hij, met aandacht en geld, vernieuwt, verfraait en uitbreidt. Maar het landgoed Sonsbeek blijft zijn parel, die hij, met onbeperkte financiële middelen in tien jaar tijd veredelt en laat groeien met de aankoop van omliggende landgoederen, waaronder de Waterberg. Sonsbeek vormt hij om tot een prachtig park in Engelse landschapsstijl. Naar zijn eigen ideeën en met hulp van lokale ambachtslieden verrijzen opstallen, bospartijen, siervijvers, beplantingen, bruggen, watervallen, een hertenkamp, follies, wegen en paden (2).

Het monument ter herdenking van de Volkerenslag in Leipzig, een foto uit 1963.

Het heeft 100 jaar geduurd voordat het monument er stond voordat het koninkrijk Saksen, dat had meegevochten aan de zijde van Napoleon, er niet zo'n trek in had. Na een bouwtijd van 15 jaar werd het monument in 1913 ingewijd door keizer Wilhelm II in aanwezigheid van vertegenwoordigers van Rusland, Zweden en Oostenrijk. Het kolossale bouwwerk staat op de plek waar Napoleon zich tijdens de slag bevond. Architect was Bruno Schmitz. Het monument is 91m hoog en 126m breed. De koepelhal binnenin is 60m hoog. Na een klim van 364 traptreden heeft men vanaf dit grootste monument van Europa een wijds uitzicht over de stad.

Als gemeenten hun woeste buitengebieden verkopen, met ontginningsplicht, wordt H.J.C.J. een echte grootgrondbezitter. Vanaf 1847 laat hij jaarlijks, op zijn nieuw verworven gronden enkele ontginningsboerderijen bouwen in Arnhem en omgeving, rond Hummelo en in Werkhoven. Hij is dan 61 jaar, kijkt terug op zijn leven, en vernoemt - als persoonlijk aandenken en uit bewondering voor Napoleon - de meeste van die nieuwgebouwde boerderijen naar de plaatsen waar hij als militair gevochten heeft. Bij Sonsbeek/ Arnhem zijn het de boerderijen: Moskowa, Leipzig en Dresden. Bij Enghuizen/Hummelo heten ze: Jena, Bautzen, Lutzen, Montmirail, Beresina, Duben, Brienne en Maloi Jaroslawitz. Bij Beverweerd/ Werkhoven is mij maar één zo'n boerderij bekend: Champ'Aubert. Dat zijn tien door het leger van Napoleon gewonnen en twee verloren veldslagen - die bij Beresina en bij Leipzig.

Waterloo komt in het rijtje boerderijen niet voor. Aan die veldslag neemt H.J.C.J. geen deel, hij is dan al drie maanden verbonden aan het hof van prins Willem Frederik, vorst van Oranje-Nassau, die sinds 1 december 1813 op uitnodiging van drie Haagse notabelen 'soeverein vorst' der Verenigde Nederlanden is. Op 16 maart 1815, een maand nadat Napoleon bij Waterloo definitief verslagen wordt, verheft vorst Willem Frederik zichzelf tot koning Willem I der Nederlanden. Adjudant H.J.C.J. baron van Heeckeren zit nu op de goede plek. In 1816 wordt hij lid van de Ridderschap van Gelderland, in 1824 lid van Provinciale Staten en in 1848 benoemt koning Willem II hem tot lid van de 1e Kamer.

Arnhemse ontginningsboerderijen

Gemeenten verkopen in de loop van de 19e eeuw hun woeste gronden aan kapitaalcrachtige grootgrondbezitters. De nieuwe eigenaren hebben ontginningsplicht. Zo verwerft H.J.C.J. in 1835 heidevelden in het Noorden van Arnhem tot voorbij de Koningsweg en hij doet daarin grote investeringen. Hij laat de Deelenseweg aanleggen, verhardt andere wegen en zet heidevelden om in bospercelen en bouwland. In de loop der jaren laat hij in Arnhem drie nieuwe boerderijen bouwen van waaruit de ontginning van zijn gronden wordt beheerd.

*Boerderij Moskowa,
Apeldoornseweg 103, Arnhem.
Volgens de gevelsteen gebouwd
in 1847.*

Zo ontstaat boerderij Moskowa, gebouwd in 1847, op het adres Apeldoornseweg 103, en nog steeds in goede staat aanwezig. De boerderij is vernoemd naar de beslissende en bloedige 'Slag bij Borodino' van 7 september 1812. De Fransen noemen het 'Slag bij Moskowa', naar de rivier bij die plaats, en ook wel 'Slag om Moskou' het einddoel van de Ruslandcampagne van Napoleon. In 1873 besluit de gemeenteraad van Arnhem om op de Galgenberg, ten noorden van boerderij Moskowa, een nieuwe gemeentelijke begraafplaats aan te leggen. De naam wordt Moscowa, gespeld met een c (3).

5

Boerderij Leipzig (gebouwd in 1853/54), adres: Koningsweg 35. Recht voor de boerderij wordt de Leipzigerweg (4) naar Deelen aangelegd, later omgedoopt tot Hoenderloseweg. Twee wegvakken op de Arnhemse Heide dragen nog wel de naam Leipzigerweg. Boerderij Leipzig is in 1970 afgebroken. Daar is nu de parkeerplaats van het opleidings- en adviesbureau IPC De Groene Ruimte. Bij de stad Leipzig werd het leger van Napoleon in de 'Volkerenslag' van 16 -19 oktober 1813 verslagen door de coalitielegers van Rusland, Pruisen, Zweden en Oostenrijk.

Boerderij Dresden (ca 1859), adres: Koningsweg 37, is verdwenen. In 1942 is het gebouw ont-ruimd omdat het te dicht bij Fliegerhorst Deelen lag en na de oorlog is de ruïne van het pand afgebroken. Op die plek staat nu de keuken van de Oranjekazerne. Deze boerderij was vernoemd naar de slag bij Dresden waar het leger van Napoleon - met ritmeester H.J.C.J. - op 6 oktober 1813 de troepen van de coalitie versloeg.

Daarna, bij Leipzig, keerden de kansen, dit najaar precies tweehonderd jaar geleden.

Luuk Broer

Bronnen:

- (1) H. Stam - H.J.C.J. baron van Heeckeren en zijn veldtochten - In: Jaarboek Achterhoek en Liemers, Deel 9 - pg 7 t/m 26; uitg. Walburg, Zutphen 1986
- (2) Cor Kooi - Wie ontwierp park Sonsbeek? - In: Bijdragen en Mededelingen Gelre, Jaarboek 2011, pg. 205 t/m 228. Samenvatting in: Bulletin Vrienden van Sonsbeek, Zomer 2012, pg. 3 t/m 5.
- (3) Ontwikkel- en beheervisie Moscowa 2007-2030 - uitg. Gemeente Arnhem, 2007.
- (4) D. Veerman - Vliegveld Deelen, van last tot lust? - uitg. d.veerman2@chello.nl, 2004.

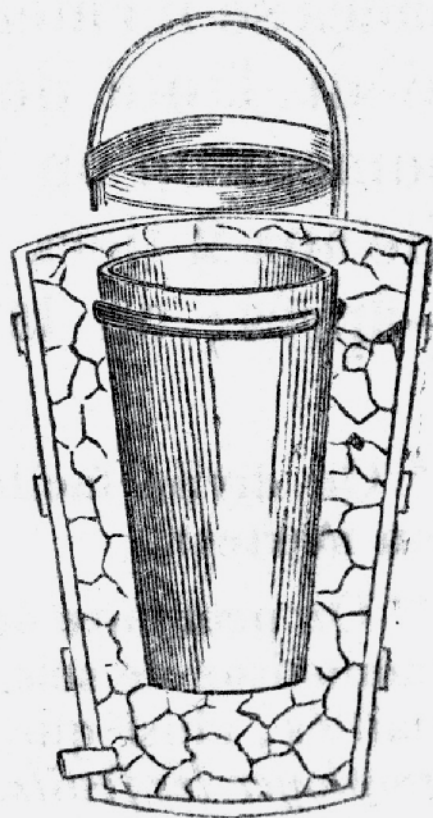
De ijskelder van burgemeester Pronck en het kasboek van Nederburgh

Burgemeester Pronck woonde al twintig jaar op zijn landgoed bij de Sonsbekermolen toen hij het in 1797 verkocht aan de echtgenote van S. C. Nederburgh. Zij ging er met de kinderen wonen. Hij - een hoge ambtenaar bij de VOC - mocht zijn post in Batavia nog niet verlaten. Nederburgh kwam pas drie jaar later, in augustus 1800. Na zijn tropenjaren genoot hij van Sonsbeek.

Vanaf januari 1801 noteerde Nederburgh zijn uitgaven in een kasboek. Dat kasboek is er nog. In oktober van 1801 had de ijskelder onderhoud nodig voor het nieuwe winterseizoen. De aan-nemer werkte er ruim een week, en de rietdekker vier weken. Kennelijk stond er op de ijskelder zoals vaak in die tijd een met riet gedekt paviljoentje om koele schaduw te geven. De ijskelder was weer goed bruikbaar.

In januari 1802 kocht Nederburgh salpeter voor bij de ijskelder, waarschijnlijk om het wild of de halve koe die hij daar bewaarde te pekelen zodat het vlees mooi rood bleef. Later kocht hij - voor feestjes? - tweehonderd oesters, of driehonderd, of honderd rivierkreeftjes. Die serveer je de gasten op een ruime hoeveelheid ijs. Met een koele witte wijn. Die witte wijn vloeiende trouwens het hele jaar rijkelijk bij de familie.

Om roomijs te maken, moet je een veel lagere temperatuur hebben dan de nul graden van smeltend ijs in water. Door keukenzout en smeltend ijs in de juiste verhouding te mengen kun je tot min twintig graden Celsius komen. Dat wisten ze in de keuken van Nederburgh. Voorjaar 1802 kocht hij een ijsvorm en vier zakken zout ten dienste van de ijskelder. Later schafte hij ook een ijston en toebehoren aan. Dat was een keukenapparaat waarin een kleinere hoeveelheid ijs voor de kok bij de hand werd gehouden.

Ik heb geen afbeelding van een ijston kunnen vinden, maar wel van een ijsemmer. Het vullen van een ijskelder in de winter is een zware, natte en koude klus. In die dagen werden op Sonsbeek alle zware klussen, zoals graven aan de grote vijver, begeleid met jenever. In dat perspectief zijn de vier flessen jenever bij de ijskelder op 22 januari 1803 heel begrijpelijk. In 1804 vertrok Nederburgh met zijn gezin naar Den Haag om kort daarna minister te worden. In 1806 verkocht hij Sonsbeek aan Theodoor baron De Smeth.

In 1801 had de ijskelder op Sonsbeek onderhoud nodig. De familie Nederburgh gebruikte de kelder. De ijskelder was achttiende-eeuws en zal door burgemeester Pronck gebouwd zijn of nog eerder. Het is een beetje jammer voor de afstammelingen van De Smeth dat die eerste steen bij de herbouwde ijskelder een foutje is. Maar laten we blij zijn met deze vergissing, zo hebben we een gedenksteen voor Theodorus De Smeth in het park. Hij voegde tenslotte twee landgoederen - Sonsbeek en de Hartjesberg - samen tot Sonsbeek, en dat was een zeer gedenkwaardige daad.

Cor Kooi

Een ijsemmer, gevuld met brokjes ijs en met een vat voor het te koelen voedsel. Links onder een tuitje voor het afvoeren van het smeltwater. Afbeelding uit een Frans kookboek van 1879.

‘Dit is de mooiste plek van Arnhem, van Nederland’

Ondernemen in Sonsbeek

Park Sonsbeek herbergt verschillende horecabedrijven die bezoekers een aangename onderbreking van een wandeling bieden. Dit keer De Palatijn, een bescheiden voorziening bovenop de heuvel waar ook de Witte Villa te vinden is. Het gaat om een gebouw van betrekkelijk recente datum, aanvankelijk bestemd om apparatuur voor de energievoorziening van de villa in onder te brengen. Vanaf 1997 wordt er koffie gezet voor bezoekers. Het pand is eigendom van de gemeente, exploitanten zijn sinds 2007 de heren R. Neymann en H. Willemsen.

Wie het in het lommer verscholen etablissement ‘De Palatijn’ in Sonsbeek te voet in het morgenlicht nadert, krijgt al snel een associatie met een glazen serre met gietijzeren ornamenten die vastgeklonken is aan het huidige witgekleurde gebouw. Zo’n verblijf in een buitenlands park, waar bij kou deuren en ramen gesloten blijven en bezoekers zich warmen aan thee, koffie of soep en waar bij het eerste lentezonnetje gasten achter het glas met de ogen dicht dromen van de mooie zomer die komen gaat.

De huidige situatie is dat het houten meubilair op het terras twaalf maanden per jaar weer en wind moet trotseren. De functie van het gebouw, dat ten behoeve van de villa als stookhuis fungeerde en in 1990 werd gebouwd, is in 1997 weliswaar gewijzigd in horeca, maar de randvoorzieningen zijn niet echt bij deze rolverandering aangepast. Op zolder liggen spullen opgetast die een behoorlijke bergplaats vergen en zoals gezegd is er voor het tuinmeubilair helemaal geen ruimte om het tegen de invloeden van de jaargetijden te beschermen.

Stookinstallatie

Op de etage stond aanvankelijk een omvangrijke stookinstallatie voor de Witte Villa en de daar geproduceerde warmte werd met ondergrondse leidingen naar het hoofdgebouw getransporteerd. Dat was sinds 1994 in gebruik als expositieruimte voor schilderijen en sieraden onder leiding van de Belgische kunsthedelaar Delbaere en sieradenontwerper Appenzeller. In 2004 stopten ze daarmee en in 2010 kon de stookinstallatie worden verwijderd omdat het dankzij de technische ontwikkelingen mogelijk was een compacte ketel in de villa onder te brengen.

Restaurant De Palatijn, Tellegenlaan 4, opzij van de Witte Villa in Sonsbeek.

De opzet was in 1997 aanvankelijk dat bezoekers van het park er terecht konden voor een kop thee of koffie en wat lichte versnaperingen , maar daar kan geen horecabedrijf meer van bestaan. Toen de huidige exploitanten Neymann en Willemsen de zaak in 2007 overnamen, breidden ze de kaart dan ook uit en werd een wervingsbeleid in gang gezet voor feesten en recepties. Maar dan nog is het moeilijk om met de zeventien binnentafels en tachtig tot negentig staanplaatsen tijdens een receptie de zaak draaiend te houden.

Terug naar Arnhem

De aandacht van Neymann en Willemsen werd op De Palatijn gevestigd toen een horecamakelaar meldde dat de exploitatie over te nemen was. Henk Willemsen: "Wij wilden altijd al terug naar Arnhem. Daar ben ik 56 jaar geleden geboren in de Burgemeester Weertsstraat en ik ben in deze stad op school geweest. Na mijn opleiding heb ik in verschillende Arnhemse zaken gewerkt, voordat ik met mijn compagnon een wegrestaurant in Epse bij Deventer overnam."

Hij vertelt dat zijn familie nat als die van Neymann ook al in de Arnhemse horeca zat. Opa had hier een café, zijn vader was chef-kok in diverse plaatselijke restaurants. Willemsen zowel als Neymann werkten onder meer in Riche aan het Willemsplein, het gebouw waarin nu een ING-bankfiliaal gevestigd is. "Daar lagen als tafelkleed nog persjes. Dat vond ik zo sfeervol dat we die ook in het wegrestaurant op de tafels hebben gelegd."

Lange dagen

In het bedrijf in Epse moest de bedrijfsleiding lange dagen maken: 's morgens om 6 uur beginnen, 's avonds om 24 uur klaar. Met het stijgen der jaren was dat niet vol te houden, dus werd er al enige tijd uitgekeken naar een alternatief. Daarom kwam de vacante exploitatie van De Palatijn in

2007 als geroepen. Willemsen is nogal gek met Sonsbeek: "Toen we voor het eerst dit bedrijf kwamen bekijken, zeiden we: 'Dit is het.' Je zit hier op de mooiste plek in Arnhem. Wát? In Nederland! Het park is niet voor niets uitgeroepen tot het mooiste van het land."

Eind vorig jaar kwamen er gasten langs die wisten te vertellen dat op deze plaats tot het eind van de oorlog een koetshuis heeft gestaan. De gasten hadden daar foto's van. Dat is bijzonder, omdat over dat koetshuis opzij van het voormalige Hotel-Pension 'Sonsbeek' weinig bekend is. Het gebouw zou aan het eind van de oorlog getroffen zijn door een afgezwaaide V1-raket.

Maar dat is een ander verhaal.

Rob van Otterloo

Henk Willemsen, exploitant van De Palatijn, voor het restant van de oude tuinmuur die achter het bouwwerk langsloopt.

Pim Pandoer en het spook van Sonsbeek

Dit fragment uit "Pim Pandoer en het spook van Sonsbeek" (pg. 53/54) werd op zondag 14 mei, tijdens de gidsen-themawandeling "Poezie en Verhalen" bij de Tellegenbank voorgelezen door Anneke, de jongste dochter van schrijver Carel Beke.

Luid ruiste de Grote Waterval.

Het pad, dat aan de noordzijde daarlangs voerde, was drassig. Daarachter leunde de monsterachtig hoge en pikzwarte muur van het beukenbos tegen de nacht.

"Ik vind het daar toch wel wat eng," fluisterde Jenny. Ze liep tussen Bas en Fer in, en de jongens stapten daar achter.

"We zullen maar langs de waterval teruggaan, he?" stelde Fer gerust. Ze verlieten de vochtige Elzepas en wilden het pad inslaan, dat naar de waterval leidde.

"Zullen we er overheen lopen, of er onderdoor?" vroeg Fer.

"Oei!" schrok Jenny. Ze greep de solide figuur van Bas krampachtig vast en wees naar het inktzwarte bos.

"Wat is er, meisje?" bromde Bas een beetje boos. Hij was daar op de Imbosch wel gewend aan geheimzinnige duisternis en hij vond het hier allemaal maar een beetje aanstellerig gedoe. Die jongelui van tegenwoordig!

"Daar, oom Bas!" fluisterde Jenny. "Ik dacht dat ik daar, op die heuvel...tussen de boomstammen..."

"Stil!" fluisterde Fer. Ze stonden doodstil, met ingehouden adem, en loerden in de ondoordringbare duisternis voor en boven hen.

Veraf hoorden ze een donkere stem, die dreigend riep:

"Wee u...geef mij..."

Meer konden ze niet verstaan.

"Sappernappels," bromde Bas, "Nou zul je het hebben!"

Portret van schrijver Carel Beke uit 1953, bij het verschijnen van het eerste deel van de Pim Pandoer serie.

GH: Hoe was het om op te groeien als jongste dochter van een bekende schrijver van jongensboeken?

AB: Van die bekendheid merkten we weinig. Mijn vader timmerde niet zo aan de weg. Hij hield van schrijven, maar hij meed de publiciteit. Natuurlijk wilde hij dat zijn boeken werden gepubliceerd, maar hij was in wezen een bescheiden en wat verlegen persoon.

Zijn Pim Pandoer-serie was net zo beroemd als Arendsoog van J. Nowee, ook uitgegeven bij Malmberg. Maar schreef hij nog meer?

O ja! Pim Pandoer was niet zijn 'hoofdwerk'. Hij schreef aanvankelijk verhalen voor tijdschriften, zoals Okki en Taptoe en ook Donald Duck. Jarenlang schreef hij hoorspelen voor de KRO-radio. Leesmethodes voor de (katholieke) lagere school die hij schreef werden uitgegeven door Stenvert & Zoon, Apeldoorn. Maar het liefst schreef hij verhalen.

Waar speelden die verhalen zich af?

In verschillende landen, bijvoorbeeld in Schotland, op een kasteel, in Noorwegen, over een blonde viking, in Nieuw Zeeland, Vuurland of in Siberie.

Dan hield hij zeker veel van reizen?

Nee, helemaal niet! Hij las veel over die landen en verzon de verhalen en de omgeving waarin ze speelden. Hij was een keer in Schotland en in Noorwegen, maar verder reisde hij alleen in zijn hoofd. Hij zei altijd wel dat hij had willen reizen, maar het kwam er niet van.

Het woonhuis van schrijver
Carel Beke, Burgemeester Weerts-
straat 37, Arnhem. Foto uit 1960.

Wat merkten jullie, zijn kinderen, van zijn schrijverschap?

Hij schreef vooral 's avonds, na het eten, tot diep in de nacht. We hoorden hem typen op zijn oude Triumph-typemachine en soms lazen we over zijn schouder mee.

Als jongste dochter was jij natuurlijk papa's lieveling.

Ja natuurlijk! Mijn oudere broers en zussen waren vlak voor en tijdens de oorlog geboren en pas een paar jaar nadat het gezin naar Arnhem was teruggekeerd van evacuatie, wilde vooral mijn moeder nog graag een kind. Ik ben dus een nakomertje.

Hoe was het om op te groeien als kind van een bekende schrijver?

Daar merkten we weinig van. Mijn vader zocht de publiciteit niet en gaf geen interviews.

Als iemand mij vroeg of ik familie van Carel Beke was, dan zei ik: "Ja, dat is mijn vader". Dat mijn vader bekende boeken schreef, hoorde gewoon bij ons. Niks bijzonders.

Wat betekent Sonsbeek voor jouw kinderjaren?

Mijn lagere-schooljaren zijn onverbreekbaar verbonden met Sonsbeek. We woonden in de Burgemeester Weertsstraat, vlak bij Trianon. Er woonden gezinnen met kinderen in de buurt en samen speelden we in het park. De omgeving van de Zwanenbrug, de watervallen en de vijvers waren onze leefwereld. Daar zwierven we rond, zonder toezicht en zonder angst voor welk gevaar dan ook. 'Spoorzoekertje doen' en met loheetjes het bos in. Daar maakte mijn vader foto's van. Fotograferen was ook een hobby van hem. Hij had een doka, waar wij mee mochten helpen met de vele afdrucken die hij maakte.

En wat betekende Sonsbeek voor het schrijverschap van je vader?

Heel veel. Elke morgen wandelde hij dwars door het park naar zijn werk; hij was leraar aan de Bonifatius Ulo aan de Hommelseweg. En 's middags wandelde hij dezelfde weg terug. Ook wandelde hij graag rond de vijver en in Park Zijpendaal; liefst in zijn eentje, ook bij mistig of regenachtig weer. Hij filosofeerde en fantaseerde dan en thuisgekomen schreef hij op wat hij bedacht had. Als mijn moeder en ik hem 's middags tegemoet liepen door het park, liep hij zó in gedachten verzonken dat hij ons voorbij zou zijn gelopen als we niets hadden gezegd. Hij was een in zichzelf gekeerd, melancholieke man en daar paste het park goed bij, vooral bij regen en storm.

Was hij benaderbaar als hij schreef?

O ja! We konden hem altijd iets vragen en meelesen mocht ook. Hij was ons wandelend woordenboek, hielp zo nodig met ons huiswerk. Er stond vaak klassieke muziek aan in zijn werkkamer. Daar wist hij ook veel van, hij speelde piano, improviseerde en schreef ook muziek.

Wat betekende zijn schrijverschap voor jullie gezin?

Voor de Pim Pandoer-boeken brachten flink geld in het laatje. Hij schreef ook in opdracht van de uitgevers. Op het laatst verdiende hij met schrijven meer dan met zijn werk op school. Dus het was niet zo vreemd dat hij een groter huis kocht aan de Van Heemstralaan. Ook daar hadden we het park bij de hand.

Hoe vind je het nu als je wordt herinnerd aan je vader, de schrijver van Pim Pandoer?

Natuurlijk ben ik dan trots, maar dan denk ik aan mijn vader, die zelf helemaal niet prat ging op bekendheid.

Gerard Herbers

Clarien en de parkbeheerder

Op een bloedhete zomermiddag liepen parkbeheerder Jeroen Glissenaar en ik door het Sonsbeekpark. We bleven staan bij het weiland achter het Watermuseum. Daar genoten een paar koeien van het lange gras. "Dit zijn vaarzen", zegt Jeroen. Vaarzen zijn koeien die nog niet of voor de eerste maal gekalfd hebben. In dit geval gaat het over jonge koeienmoeders, want Jeroen vertelt dat hun kalfjes 'ietwat aan de vroege kant' bij hen weggehaald zijn: "Die staan nog op de kinderboerderij in Presikhaaf. Maar deze vaarzen zijn in de eerste week dat ze hier stonden, uitgebroken, op zoek naar hun kinderen."

De koeien moeten in de weiden van Sonsbeek blijven. Zonder last van hondenoep.

De koeien grazen nu rustig in het ruig ogende weiland. Jeroen wijdt met plezier uit over het maaibeleid in de parken: "Bij de weilanden gaat het om rijke grond, net als bij het groen langs de vijvers, dat door de ganzen heel kort gehouden wordt." Hiermee wordt een lange traditie voortgezet, want ook vroeger, in de tijd van baron van Heeckeren was dit heel kort, groen gras: "Dat is op oude kaarten te zien." Het grote stuk grasland aan de andere kant van de Jansbeek is van oudsher natter, doorsneden met kleine gootjes. Deze, relatief arme, onbemeste grond bevat weinig kalk en wordt nu met opzet schraal gehouden, zodat er steeds meer zeldzame bloemen kunnen groeien en bloeien: "dit jaar zijn er 100 orchideeën geteld, zeker vier soorten en ook verschillende ratelaarsoorten, zoals de grote gele Ratelaar die in juli volop bloeit. En deze bloemen zijn trekpleisters voor alle mogelijke insectensoorten en schimmels. Het wordt langzamerhand een echte, nieuwe biotoop."

Fruitbomen

Jeroen vertelt verder over de historische kruidentuin bij de Begijnemolen, waar geneeskrachtige kruiden gekweekt werden. De kruidentuin vlak achter het Bezoekerscentrum is bij de aanleg van het Jansveld in 2005 verdwenen. Dit verlies is gecompenseerd: "De fruitbomen, met de oude appel- en perensoorten die er geplant zijn, zijn omgeven door wilde bloemen en kruiden. En het fruit is voor de bezoekers." Hij is duidelijk blij met de vele eetbare planten die het park rijk is: "Sommige planten, zoals waterkers en brandnetel kunnen rustig gegeten worden. Hoe meer je ervan plukt, hoe meer ze gaan bloeien." Maar het is natuurlijk wel de bedoeling dat een aantal plantjes blijft staan. Anders krijg je hetzelfde als met de boleten die een paar jaar geleden het park verrijkten. Binnen de kortste tijd waren ze weg, en ze zijn nooit meer terug gekomen.

Maar de eiken

De bomen in het park zijn laat uitgelopen, maar ze staan over het algemeen opvallend mooi in het blad: "Ze doen het inderdaad goed, behalve de eiken, die, samen met de beuken, de trots van het park zijn. Dit is een landelijk probleem. We weten niet goed wat er met de bomen aan de hand is." Het is dus spannend wat er in de herfst zal gebeuren. Zullen er erg weinig eikels zijn, of heel erg veel? Want zieke bomen en planten kunnen - in geval van nood - ook juist opvallend veel zaden produceren. In elk geval zullen er volop beukenootjes zijn: "Daardoor zijn er volgend jaar weer veel muizen en het jaar daarop roofvogels. Het is een cyclus." Het zit dit jaar overigens wel goed met de roofvogels en ook met de vossen: "Maar die redden zich eigenlijk altijd wel." Het is Jeroen opgevallen dat reeën en dassen vanuit de Veluwe het park steeds vaker weten te vinden.

In Europees perspectief

Dit jaar was Jeroen genomineerd om mee te doen aan de verkiezing van de 'European Urban Forrester' van het jaar 2013. Hij reisde in mei af naar Milaan en werd derde, een eervolle plaats. Belangrijke argumenten van de jury waren: de conferentie over lichtvervuiling en, vooral, de manier waarop onze parkbeheerder het park-groen' op de kaart weet te zetten, zodat de mensen het weten te vinden en optimaal van de schoonheid van de park-natuur kunnen genieten. Jeroen zegt trots: "We merken bijvoorbeeld dat mensen het park bewust als vakantiebestemming kiezen. Ze gaan een dag naar het Sonsbeekpark in plaats van naar een pretpark."

Clarien van Harten

Informatiebord Steile Tuin

Bij de ingang van de Steile Tuin in Sonsbeek is op 23 juni 2013 een informatiebord geplaatst. Op het bord staan afbeeldingen van alle vaste planten die in de Steile Tuin zijn toegepast. Een plattegrond laat de kleurverdeling in de tuin zien. Het bord werd aangeboden door 'Groei en Bloei Arnhem e.o.' ter gelegenheid van het 140 jarig bestaan van deze vereniging van tuinliefhebbers. Groei en Bloei Arnhem e.o. organiseert elk voorjaar een workshop "Scheuren in de Steile Tuin". Dan worden onder leiding van parkbeheerder Rudie Gies pollen opgenomen, gescheurd en opnieuw geplant. De tuinliefhebbers leren zo hoe ze met de vaste planten in hun eigen tuin moeten omgaan. Bovendien leveren ze een bijdrage aan het arbeidsintensieve onderhoud van deze meest geliefde plek in Park Sonsbeek. Het bord is ontworpen door Geraldine Lodders van Nico & Co.

Bij de informatiebalie van het bezoekerscentrum is - gratis - een boekje te krijgen met alle afbeeldingen die ook op het bord te zien zijn. Meer informatie op www.arnhem.groei.nl

Gerard Herbers

Colofon

Het Bulletin VVS is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en van het Bezoekerscentrum Sonsbeek. Het Bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. ISSN 1567-1054

Redactie:

Gerard Herbers
Rob van Otterloo
Luuk Broer (eindredacteur)

Vormgeving en druk:

Coers & Roest
ontwerpers bno | drukkers
Arnhem

Redactie-adres:

Bezoekerscentrum Sonsbeek,
Zypendaalseweg 24a,
6814 CL Arnhem
email: info@parksonsbeek.nl

Het Winternummer van Bulletin VVS verschijnt 21 december. Vorige nummers vindt u op de website www.parksonsbeek.nl onder > Nieuws.

Retour afzender/adreswijziging

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug te sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem.

Reden retourzending:

Postcode:

Naam:

Het correcte adres is:

Straat:

Plaats:

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

VAN
SONSBEEK
VERENIGING